

izvirni znanstveni članek
prejeto: 2011-07-07

UDK 821.163.6.09Rebula:27-1

ANTIKA IN KRŠČANSTVO: MISELNA PARADIGMA ALOJZA REBULE

Jadranka CERGOL

Univerza na Primorskem, Znanstveno-raziskovalno središče, Garibaldijeva 1, 6000 Koper, Slovenija
Univerza na Primorskem, Fakulteta za humanistične študije, Titov trg 5, 6000 Koper, Slovenija
e-mail: jadranka.cergol@zrs.upr.si

IZVLEČEK

Članek analizira filozofski in verski preplet med antiko in krščanstvom v izbranih odlomkih literarnih, esejističnih in tudi neliterarnih del Alojza Rebule, enega najbolj prodornih in plodnih slovenskih pisateljev, po izobrazbi klasičnega filologa, po verskem prepričanju pa zavzetega katoličana. Avtorica najprej predstavi Averincevo utemeljevanje te povezave in dokazuje, da temelji Rebulova koncepcija stikov med antiko in krščanstvom na mislih nekaterih krščanskih apologetov.

Ključne besede: Alojz Rebula, antika, krščanstvo

ANTICHITÀ E CRISTIANESIMO: PARADIGMA DEL PENSIERO DI ALOJZ REBULA

SINTESI

L'articolo analizza l'intreccio filosofico e religioso tra antichità e cristianesimo nei brani prescelti di opere letterarie, saggi e anche di lavori non letterari di Alojz Rebula, uno dei più profondi e fecondi scrittori sloveni, filologo classico e fervente cattolico. L'autrice illustra in primis il pensiero di S. Averincev sulla cristianità per dimostrare come Rebula abbia fondato la propria concezione del contatto tra antichità e cristianesimo sul pensiero di alcuni apologeti cristiani.

Parole chiave: Alojz Rebula, antichità, cristianesimo

... Bilo mi je, ko da sem pri vzponu na neki hrib
 šele na vrhu spoznal, kam sem pravzaprav prišel:
 v grško-rimski antiki vidim previdnostno pripravo na
 edinstveni Prihod.
 (Alojz Rebula)

UVOD

V zgodovini humanističnih študij je marsikaterega raziskovalca zamikala tema o stiku med antično miselnostjo in krščanstvom. Krščanstvo se je namreč rodilo v dobi največjega razmaha rimskega cesarstva in je v kasnejših stoletjih tudi vplivalo tako na družbeno, socialno kot tudi na politično podobo takrat največjega imperija na svetu. Stik med antičnimi politeističnimi verami in monoteistično vero je doživel že več interpretacij iz raznih zornih kotov, mnenja v zvezi s tem pa so zelo različna. Tematik se je poglobljeno posvetil Sergej Averincev, ki je v svoji *Poetiki zgodnjebizantinske literature* povzel in poglobil teze, s katerimi je povezal kulturno dediščino vzhodne in zahodne Evrope ravno na podlagi njune skupne, antične in krščanske dediščine. V omenjenem delu Averincev predstavi srečanje med grško literaturo, filozofijo in kulturo ter krščanstvom v pozni antiki oziroma zgodnjem bizantinskem obdobju.¹ Prevod tega dela v slovenščino iz leta 2005 je dal povod za organizacijo mednarodnega znanstvenega sestanka z naslovom *Antika in krščanstvo: spor ali sprava?*, ki se je odvijal maja leta 2007 v Ljubljani, v organizaciji Oddelka za primerjalno književnost in literarno teorijo, Oddelka za klasično filologijo ter Oddelka za filozofijo Filozofske fakultete v Ljubljani ter KUD Logos, Društva za antične in humanistične študije Slovenije ter Inštituta Nove revije. Na znanstvenem sestanku so se tako zbrali teologi, filozofi in literarni zgodovinarji, ki so izbrano tematiko analizirali iz različnih zornih kotov. Referati so nato izšli v zborniku, ki nosi isti naslov. Zborniku bi radi dodali še drug pogled, ki je bil na sestanku sicer nakazan, a po našem mnenju premalo poglobljeno. Cilj tega prispevka je namreč analizirati filozofski in verski sistem ob kontinuiteti oziroma diskontinuiteti med antiko in krščanstvom, ki ga ima Alojz Rebula, eden najbolj prodornih in plodnih slovenskih pisateljev, po izobrazbi klasični filolog, po verskem prepričanju pa zavzet katoličan.

ZNANSTVENA IZHODIŠČA

O odnosu med antično filozofsko miselnostjo in novim krščanskim pristopom do življenja so razpravljali že v času pozne antike. Ravno v razburkanem obdobju, ki sega od Dioklecijanovega preganjanja kristjanov do Konstantinovega dokončnega sprejetja krščanstva kot veroizpovedi rimskega cesarstva, so se krščanski apologeti in poganški protikrščanski pisci zapletli v oster

spor, o katerem nam pričajo nekateri ohranjeni teksti, ki govorijo o včasih napetem vzdušju bojazni in negotovosti (Maver, 2007, 65). Tako gre nedvomno omeniti diatribo med platonističnim filozofom Porfirijem iz Tira ter njegovimi krščanskimi sodobniki Laktancijem, Evzebijem, škofom iz Cezareje, ter rimskim cesarjem Konstantinom, iz katere je mogoče razumeti, kako bi se v ključnih trenutkih stika med poganstvom in krščanstvom s težavo oblikovala nova krščanska identiteta brez temeljev grško-rimskega kulturnega sveta (Schott, 2008). Krščanstvo je dolga stoletja sobivalo z antičnim kulturnim svetom: včasih je bilo to sobivanje težavnejše in izključujoče, kot priča npr. sveti Gregor Palamas, ki je zapisal, da sta vse Platonovo vedenje in sloves satanovega izvora (Gregor Palamas, Triada, 1, 1, 15). Spet drugič pa je bil odnos med antiko in krščanstvom pozitivnejši, če je lahko sveti Ciril Aleksandrijski imenoval Platona za božanskega in enakega Mojzesu (Ciril Aleksandrijski, Pedagog, 3, 11). Skratka, antika in krščanstvo sta nekaj stoletij prehodila skupno pot tudi tako, da sta se opirala eden na drugega (Grandi, 2007, 13). Tako je npr. zgodnji apologet Melitos iz Sard v pismu Marku Avreliju trdil, da je vzpon rimskega cesarstva tesno povezan z nastankom krščanstva. Kot dokaz za to navaja dejstvo, da od Avgustovega nastopa in od nastanka krščanstva ni prišlo do nobene velike nesreče, nasprotno, vse se je odvijalo sijajno in slavnostno zaradi molitev pripadnikov krščanske vere (Melito iz Sard v Eus. Zgodovina Cerkve, 4, 26). Tudi drugi apologeti so sprejeli in razvijali ta pogled na odnos med krščanstvom in antiko; Tertulijan je npr. šel še dlje, ko je trdil, da so samo kristjani dodelili cesarju njegovo pravo mesto, in sicer drugo mesto takoj za Bogom. Še več: cesar pripada bolj kristjanom kot poganom, ker je bil postavljen na svoje mesto od Boga (Maver, 2007, 69) (Tertulijan., Apol., 23). To temo je pozneje povzel tudi Orozij, ki je pisal o še dodatnem dokazu, češ da je Avgust doživel tri pomembne mejnike (in sicer: dokončno podjarmljenje Partov na Vzhodu, zaprtje vrat Janusovega templja in sprejetje naziva Augustus) ravno na dan 6. januarja leta 29 pred Kr., to je dan Kristusove epifanije, ko je bil Jezus sprejet kot kralj s strani modrecev z Vzhoda, zato ima po Oroziju ta datum izredno velik pomen (Orozij, Zgodovina, 6, 20). Nekateri od teh omenjenih mislecev so vplivali in zaznamovali tudi delo slovenskega pisatelja Alojza Rebule, ki se je v svojih esejih, romanih in dnevnikih večkrat izrazil glede svojega odnosa do obeh miselnih svetov.

REBULOVO POSTOPNO PBIŽEVANJE KRŠČANSTVU

Antični svet in z njim povezana klasična kultura po eni strani ter krščanska mistika na drugi strani sta močno zaznamovala opus in bios slovenskega pisatelja Alojza

¹ Podobna stališča je Averincev opisal tudi v članku *Athens and Jerusalem*.

Rebule. Svet antike je avtorja prevzel že v mladih srednješolskih letih, kot sam potrjuje:

Svet antike me je opil že v mladih letih. /.../ Brez dvoma prevzame človeka že sam izrazni čar antičnih pisateljev: majestetičnost latinščine in tista suverena eleganca grščine. Ko sem se poglobljaj v antiko, me je prevzemala ta edinstvena genialnost antičnega sveta, predvsem grškega. Še danes sem prepričan, da vsa zahodna civilizacija nosi na sebi pečat svoje grške matice. (Rustja, 1971, 9)

Antična tematika pa se v Rebulovem literarnem opusu pojavlja šele z romanom iz leta 1960, *Senčni ples*, kljub temu da je avtor že prej začel svojo ustvarjalno pot v črticah, novelah in proznih sestavkih, objavljenih v osrednjih ljubljanskih revijah. V teh delih pa še ne zasledimo markantnejših antičnih elementov, čeprav je avtor vsakodnevno prihajal v stik z antično kulturo, saj jo je najprej spoznaval na ljubljanski univerzi ter z njo tesno sobival ob poklicu profesorja grške in latinske literature. V tistih letih so Alojza Rebulo namreč bolj mikale tematike nacionalnega ali eksistencialnega značaja. Šele šestdeseta leta predstavljajo za avtorja duhovni preobrat. Odtlej lahko trdimo, da je antična miselnost podtalno prisotna v vseh ostalih delih, začeni s *Sibilinim vetrom* pa vse do zadnjega romana *Četverorečje*. Razlog za ta premik v Rebulovem umetniškem svetu je skušala podati tudi Katarina Šalamun-Biedrzycka v delu *Umetniški vzpon Alojza Rebule*. Avtorica interpretira tu s specifično metodo, osnovano na znanstvenih temeljih, zlasti Rebulova zgodnja dela, objavljena v glavnem v revijah. Zaključki, do katerih prihaja Šalamunova, so sicer nekoliko nenavadni, a znanstveno temeljiti in dokazani. Kriteriji, katerih se avtorica poslužuje, se osredotočajo na proces alienacije avtorja oziroma njegovega uteleševanja v literarnem junaku. Avtorica ugotavlja, da je Rebula začel svojo literarno pot v znamenju izstopanja iz sebe ter inkarnacije v nekoga drugega, pri čemer je skušal reševati problem alienacije tako, da je stopil v osebo, ki mu je bila zelo oddaljena. Po Šalamunovi je takšna pripovedna tehnika v bistvu »neantropocentrična«², saj pisatelju omogoča, da se popolnoma odtuji samemu sebi, da se sprosti in začuti v sebi klic pisateljavanja. Avtorica meni, da je umetniška veličina nekega avtorja odvisna prav od uspešnosti takšne »neantropocentrične« inkarnacije. Vrhunec Rebulovega »neantropocentrizma« in torej tudi njegovega umetniškega vzpona je v tej luči zbirka novel *Vinograd rimske cesarice* (1954). Šalamunova analizira nato še druge Rebulove zgodnje novele, v katerih se avtor najprej življuje v osebe, ki so mu blizu (npr. *Klic v Sredozemlje*), kasneje pa postopoma prehaja v analizo lastne duševnosti. Rezultat tega poglobljanja vase je roman *Senčni ples*, s katerim doseže Rebula

višek alienacije in obenem postopni odmik od »neantropocentrizma« ter približanje njegovemu nasprotju – »antropocentrizmu«. Iz tega sledi, da so vsa njegova kasnejša dela prežeta z razumskim ustvarjanjem, zato pa umetniško manj pristna, saj »samo razumsko, samo z voljo ne more v umetnosti ničesar velikega nastati« (Šalamun-Biedrzycka, 1995, 183). Ob posredovanju te teze se avtorica večkrat zaustavlja ob življenjskih krizah, ki so Alojza Rebulo bremenile v petdesetih letih. Raziskovalka je torej izpostavila, da je ob koncu petdesetih let prišlo v Rebulovem življenju do temeljnega preobrata, ki je pisatelja takrat privedel bodisi na breg antičnega sveta bodisi z njim povezanega krščanskega etosa. Ta dva svetova sta mu kasneje ostala dve svetli zvezdi, ki mu kažeta pot in mu nudita rešitve na stalno prisotna temeljna vprašanja niča in smrti v življenju. Pisatelj je, če povzamemo ugotovitve Katarine Šalamun-Biedrzycke, začel z odkritim »neantropocentrizmom« in se v začetku šestdesetih let, ko je pisal roman *Senčni ples*, preusmeril k »antropocentrizmu«. Hkrati se v *Senčnem plesu* že kaže umik v antični svet, ki ga pooseblja bivši Kandorjev profesor De Martinis. Približevanje antiki se nato še stopnjuje in doseže svoj vrh z romanom *V Sibilinem vetru*, katerega dogajanje je postavljeno v rimski poganski svet 2. stoletja po Kristusu. Če je torej res, da se je Rebula oddaljil od »neantropocentrizma« in s tem izgubil po mnenju Šalamunove svojo ustvarjalno silo ter se po drugi strani bolj približal umetnosti z razumom, je gotovo tudi res, da je v razumu in iskanju nekega reda, ki ga je odkril v antičnem svetu, avtor našel rešitev iz osebne, človeške krize. V trenutku, ko v svojih delih prikazuje samega sebe in se ne skuša poosebiti v nekom drugem, bližnjem ali popolnoma oddaljenem, najde avtor najprej v grškem miselnem svetu, nato še v krščanskem, tisti logos, ki mu pravzaprav osmišlja življenje. In če je zato umetniško šibkejši, so njegova dela bivanjsko toliko bolj osmišljena. Podobno ugotovitev je mogoče zaslediti tudi pri Arnaldu Bressanu, ki zatrjuje, da Rebula,

poslušen sporočilu svoje Sibile, jih bo [klasike, op. avtor] obiskal samo zato, da bo lahko podelil smisel svoji usodi. /.../ Skloniti glavo, zadržati dih, ne prepušiti se temačnemu obupu, verjeti v Boga, študirati, se zateči h klasikom in Krasu ... (Bressan, 1985, 25)

Da se pisatelj ni strinjal s tezo o »antropocentrizmu«, je jasno povedal v intervjuju:

Katarina Šalamun-Biedrzycka je spregledala bistveno dimenzijo v mojem delu, namreč iskateljsko-religiozno, zato je ne bi pritegoval v diskusijo. /.../ V prvem obdobju mojega pisanja se moja zaljubljenost v antiko ni odražala v novelah čisto slučajno, mo-

2 Katarina Šalamun-Biedrzycka pojmuje »neantropocentrizem« kot poskus »premagovanja alienacije človekovega jaza preko njegovega vključevanja v nekaj izven njega (nekateri govorijo o samopreseganju človeka) (Šalamun-Biedrzycka, 1995, 90).

goče ker sem hotel narediti skok v sodobnost, hotel sem podoživeti razgibano vojno in povojno dogajanje: nemška okupacija, partizanstvo, prihod v Trst, najprej partizanov, nato Novozelandcev, potem pa tista strašna napetost: kaj bo s Trstom? Strah pred Italijo. Čakati na Italijo je bilo kot pričakovati smrt. Vse to je preveč bombardiralo mojo občutljivost, tako da sem se zaradi tega pustil absorbirati od sodobnosti. (Cergol, 2003, 47)

Iz analize pisateljevega opusa je torej jasno razvidno, da je Rebula v prvih letih svojega pisanja doživel globalno eksistencialno krizo, ki jo je po njegovih besedah delno pogojevala tudi politična situacija Slovencev v Italiji, delno pa še druge življenjske dileme. V Rebulovem opusu se kaže večni strah pred nesmiselom in absurdom, ki vladata v človekovem življenju v tolikšni meri, da bi pisatelja na začetku njegove pisateljske poti lahko imeli celo za ateista in privrženca filozofiji Niča. Tako stanje se zelo jasno kaže v romanu *Senčni ples*, v katerem se med drugim tudi prvič pojavi antična misel kot eno možnih življenjskih vodil. Gre za De Martinisovo stoisčko filozofijo, ki je na Kandorja močno vplivala, posebno v trenutku, ko se je znašel v življenjskem razcepu med smislom in absurdom. De Martinis je Kandorja vpeljal v antični prostor in mu svojo miselnost takole razlagal:

Vidite, v stoični filozofiji, ki svojega občudovanja do nje nisem prikrival niti v razredu, nisem nikoli mogel razumeti tega, da svojemu privržencu samomora ne prepoveduje. (Rebula, 1960, 136)

De Martinisova etična nagnjenost k stoicizmu izstopa tudi v njegovem nagrobnem epitafu, ki se glasi: »Pilada De Martinisa ni več. Skušal je biti človek. Ne roditi se: to je beseda vseh besed (Sofokles)« (Rebula, 1960, 321). V besedah bivšega profesorja grške literature in v njegovem prepričanju o pravilnosti stoiškega nauka je Kandor poskušal najti izhod iz svoje krize. Pravzaprav dobiva v romanu globalne razsežnosti življenjska kriza pisatelja samega, saj gre za bivanjski občutek popolne nemoči in absurda. Kandorjevo stanje najverjetneje predstavlja zrcalo takratnega Rebulovega doživljanja sveta. Beg v antični svet bi lahko Kandorju predstavljal eno od možnih rešitev, druga bi lahko bila nova ljubezen, ki pa je romaneskni junak ne more izživeti. Tako kot mu je ta ljubezen nedosegljiva, mu tudi ponovno odkrivanje antičnega sveta še ne more nuditi dovolj širje potešitve. Da je v svetu nemogoče odkriti smisel, luč, potrjuje tudi dejstvo, da se roman zaključuje z besedo: tema. Do iste ugotovitve je prišel tudi Jože Hočevar:

Ob stiku z De Martinisom poskuša [Kandor, op. avtor] najti zadoščenje in potrditev svojega intelektualnega nemira. Zanimivo pa je, da niti tega miru ob klasiki ne najde in zato ostaja junak slejkoprej nepomirjen sam s seboj, zavedajoč se, da je pot do

poslednje resnice še vedno odprta in da se za hribom skriva še neznana planjava. (Hočevar, 1969, 19)

Pisateljevo približevanje veri je bilo zelo postopno, težavno, neprestano se je spopadal z globokimi dvomi. Da je bil pisatelj v neki večni dilemi med Biti in Nebiti, je tudi sam spet izjavil v intervjuju ob svoji osemdesetletnici, ko je na vprašanje, ali je sploh kdaj doživel krizo, odgovoril: »V nekem smislu sem v nenehni krizi vere od trenutka, odkar sem jo sprejel, se pravi več kot štirideset let« (Rustja, 2004, 9). Ravno v tistih šestdesetih letih, po romanu *Senčni ples* (v katerem prevladuje občutek brezupa) in pred začetkom pisanja *Sibilinega vetra*, je prišlo v Rebulovem doživljanju sveta do nekaterih pomembnih premikov. V teh letih je pisatelj doživel postopen prehod iz ateizma, tako verskega kot nacionalnega, v krščanstvo kot svetovni nazor in klasično antiko kot estetsko-idejno izhodišče njegove literature. V že omenjenem intervjuju je izjavil, da ga je

h krščanstvu pritegnilo samo življenje, in sicer ne v svojem intelektualnem, ampak v svojem bivanjskem poteku, v prvi vrsti s trpljenjem. Ja, h Kristusu sem tako rekoč prišel razbit in krvav. Kažipot so mi bila tudi srečanja z nekaterimi vzornimi kristjani. Tako je name napravil nepozaben vtis bivši tržaški škof Luigi Fogar, čeprav sem ga srečal samo enkrat, in to slučajno in ne za več kot polurni pogovor. Tam pri štiridesetih pa sta bili odločilni dve dožitvi: misijon na Opčinah (dan po spovedi sem začel pisati roman *V Sibilinem vetru*, in sicer z religioznim začetkom, ki sem ga potem iz estetskih razlogov opustil) ter romanje z ženo v Lurd v bolniškem vlaku. Tik pred odhodom mi je žena rekla, naj se grem okopat v lurško vodo. Tista pirenejska voda, ko da se do danes na meni še ni posušila ... (Rustja, 2004, 8)

Roman *V Sibilinem vetru* tako predstavlja začetek novega iskanja smisla, ki ga je Rebula našel delno v krščanstvu, delno pa v antičnem svetu in verjetno ni slučaj, da je ravno ta roman ambientiran v antičnem Rimu po Kristusovem prihodu, in torej v obdobju, ko se krščanstvo in antika – dve svetli Rebulovi zvezdi – prepletata.

Rebula je pisal roman celih osem let. To so bila šestdeseta leta, v katerih je iskal svojo duhovno pot in jo končno vendarle našel v krščanstvu, v veri. Njegov protagonist Nemezian sicer krščanstva ne sprejme do konca in se v delu predstavi kot ateist, to pa zato, ker je Rebula po ženinem nasvetu spremenil uvod v roman. Prvotno se je namreč začel z besedami: »V imenu Očeta in Sina in Svetega duha«, kar bi simboliziralo (tako Nemezianovo kot Rebulovo) sprejetje krščanskega nauka kot življenjskega vodila. Ker pa bi takšen predlog najverjetneje odvrnil nevernega bralca od romana, ga je pisatelj predrugačil. Prvotno predvideni začetek vsekakor dokazuje, da je Rebula v tistih letih že prebredel svojo eksis-

stencialno krizo in prešel na drugi breg vere, na katerem je odkril smisel življenja: »Roman V Sibilinem vetru sem pisal v /.../ doživljajski polnosti verskega odkritja« (Rebula, 1971, 206). Zagledal je luč sveta, ki jo je našel v krščanstvu. Na tej poti pa mu je nudila pomembno oporo prav antična miselnost, predvsem stoiška, ki jo v romanu učinkovito in jasno poosebljata Furij Apulej in cesar Mark Avrelij.

Čeprav se Nemezijan bralcu predstavi kot ateist, živi po mojem mnenju po krščanskih naukih, kar se vidi po tem, da ga ne zanima zunanja slava, poskuša biti dober in pravičen do vseh tistih, ki ga obdajajo; krščanski nauk ga priteguje, predvsem od trenutka, ko ga sprejme njegov gospodar Apulej, ki se iz preganjalca kristjanov spremeni v vernika in sprejme zakrament sv. krsta. Literarni lik pa, ki Nemezijana še najbolj očara s svojo »milostno ljubeznijo do življenja« (Rebula, 1968, 84), je Endimijan, knjižničar pri Furiju Apuleju, »ki se je sklanjal k meni (Nemezijanu, op. avtorice) s svojo toplo naklonjenostjo« (Rebula, 1968, 84). Nemezijana očarajo kristjani predvsem s svojo delavnostjo, s svojim čutom za mysticizem in gorečnost, s svojo odprtostjo, nekoliko pa ga moti »njihova žaltava vdanost« (Rebula, 1968, 84). Pravzaprav se ima tudi Nemezijan za vernika, a le v estetskem doživljanju, ko pravi:

Saj sem postajal tudi jaz vernik. To je bila vera, ki ji je bila v središču Mnemozine, mati Terpsihore in Uranije, Talijske in Polihimnije, svetla roditeljica Muz. Ko sem bral, se mi je zdelo, da slišim njen sprelet v roju krilatih Ur – bral sem Homerja in hipokavst je odmeval od njegovih bitk kakor iz same luči ... (Rebula, 1968, 41)

Antična miselnost in krščanska mistika se skozi ves roman prepletata v Nemezijanovem dojemanju sveta, zdaj prevladuje prva, zdaj druga, obe pa mu predstavljata vodilo v njegovem etičnem doživljanju. Če mu krščanstvo nudi jasnejše odgovore na moralna vprašanja, pa mu klasika nudi globlji estetski užitek. V določenem trenutku pa se le odloči, da krščanski nauk prekaša antičnega:

Popravil sem svoje nekdanje gledanje: rojstvo v Betlehemu je prekašalo Afroditino.
»In smrt ne prekaša Prometejeve?«
»Jo.«
»Mit nad nami?« je rekel
»Mogoče.« (Rebula, 1968, 243)

Roman *V Sibilinem vetru* predstavlja torej pravo sintezo Rebulovega Weltanschauunga, saj se tako v dramaturgiji zgodbe kot v idejnem smislu neprestano prepletata dva nauka, krščanski in antični, ki pa si skoraj nikoli nista v nasprotju, temveč drug drugega dopolnjujeta.

Rebula pa je v intervjuju zatrdil, da je bilo njegovo približevanje krščanstvu postopno; tudi v nadaljnjih

proznih delih je čutili, da je senca Niča, Smrti in dokončnega izginotja v njegovih mislih še vedno prisotna. V zbirki *Snegovi Edena*, objavljeni leta 1977, naletimo tudi na novelo *Pogled na Helespont*, v kateri je opisan trenutek, ko poskuša perzijski kralj Kserkses prekoračiti Helespont s svojimi četami, ki vneto gradijo most čez ožino. Ob tem pogledu se strese ob misli:

»Kaj bo od vsega tega čez sto let?« /.../ Jaz pa sem videl vse te stotisoče čez sto let: konjenike in pešce in pračarje, vse v vodoravni legi, vse vznak v temi, vse negibne. /.../ »Tudi ribe v Helespontu takrat ne bodo več iste. Tudi oljke in ciprese na obalah bodo druge. To je pač izmenjava, ki mora biti v stvarih!« /.../ »Naj se tam doli izmenjavajo rodovi rib, kaj me briga, naj se tudi posušijo vse te oljke na obali in naj namesto njih zrastejo druge. Ne prenesem pa, da mora to veljati tudi za človeka, razumeš?« (Rebula, 1977, 135)

Strah pred smrtjo, strah pred ničem, pred izginotjem: vsakega človeka prej ali slej presune preblisk tega čustva, ki je nedvomno zajel tudi Rebulo, ki pa ga je znal tudi umetniško izraziti in s tem osmisliti svoje življenje, o čemer pričajo njegovi kasnejši romani, med katere spada tudi *Zeleno izgnanstvo*, v katerem se nazorno in smiselno prepletata krščanski in antični svet. Protagonist romana je namreč tržaški škof Enej Silvij Piccolomini, kasnejši papež Pij II., ki je zaljubljen v klasično literaturo in se večkrat prepušča prebiranju klasikov. Tako naletimo v romanu na pogovor med škofovim slovenskim tajnikom Tilnom in Enejem o veličini grškega in rimskega duha. Enej Silvij grščine ni poznal, čeprav je v svoji knjižnici hranil številne, tudi redke grške zvitke. Tilna je poskušal prepričati o veličini rimskega genija z opevanjem Katulove krvi, Lukrecijeve teme, Vergilijevih solza, Horacijeve soli, Tacitovega mozga ...

»Zakaj ne bi širokosrčno priznali, da tudi rimstvo, pa naj še tako diši po skednju in kasarni, sprega človeški glagol v vsem aktivu in pasivu bivanja?« »Konjugacija pa mu je dal Grk pa amen, celsitudo,« je pribil Tilen. (Rebula, 1981, 104)

Bralec lahko v tem pogovoru začuti avtorjevo simpatijo do Tilna, ki mu Rebula polaga v usta svoje misli. Ob razmišljanju o tem, ali je njegov nazor bližji poganskemu pogledu ali krščanskemu, se v Piccolominiju spontano porodi vprašanje:

Ali se je bil on, Enej Silvij, sploh kdaj zares preselil s Partenona? Ali ni v njegovi krvi še naprej plal pogan? Pogan, ki mu Stara obala bistveno zadostuje? (Rebula, 1981, 272)

Na to dilemo nimamo jasnega odgovora, lahko pa iz njegovega postavljanja tovrstnih vprašanj sklepamo, da je škof Enej Silvij gotovo čutil v sebi močno naveza-

nost na Partenon in na vse, kar so rodila antična grška tla. Enej Silvij piše antiki prave hvalospeve, imenovali bi jih lahko tudi ljubezenske izpovedi antiki. Tej »sanji, ki je ne bo nikoli izsanjal«, namenja pravcate ljubezenske izpovedi, tako da se celo vpraša: »[o]d ženske je bilo možno ozdraveti, a od antike?« (Rebula, 1981, 272).

V *Zelenem izgnanstvu* torej pritegnejo pozornost metaliterarna razmišljanja o antiki, in sicer ne samo o njenih avtorjih, temveč o sporočilnosti celotnega antičnega duha. V njih lahko začutimo močno pisateljevo prisotnost, saj polaga v usta izbranih likov svoje misli:

Izvajati iz antike kakršno koli pijano sporočilo, bi pomenilo zavreči njeno temeljno kategorijo, njeno *sophrosyne*, njeno modrost. To bi bilo toliko kot seči ne po njenem vinu, ampak po njenih tropinah. Antika je predvsem iskanje iz kaosa, je iskanje v treznosti, je skromnost pred neznanskim pogorjem biti ... /.../ »Le da se Grkom od njihovega vina ni vrtelo, prav v tem je razlika,« je rekel Enej Silvij. »Grki se niso delali, ko da smrti ni. Grki se niso delali, ko da imajo prihodnost sveta v mezincu. Puščava bivanja je bila zanje brez fatamorgan. Orali so jo v soju zvezde Končnosti. V tem je njihova neprekosljivost. (Rebula, 1981, 376)

Dobo grškega klasicizma pojmuje Rebula kot višek človeške modrosti (*sophrosyne*). Z njo je človek osmišljal svoje bivanje na tej zemlji, preprečeval kaos in s pokončno racionalno držo urejal svoj miselni svet. Rojstvo, življenje in smrt so v antiki sprejemali z vdano stjo v usodo, v tem začaranem krogu pa so stremeli po smislu svojega obstoja. Stari Grki so živeli ravnodušno, predajali so se volji bogov, pri tem pa so se poskušali izmikati tako imenovani *hybris*, sili, ki vleče človeka, da bi vladal sebi in svetu. *Hybris* je greh napuha, predznosti, zaradi katere bi človek hotel postati bog. To pa so Grki ostro zavračali, saj so tiste, ki so bili prežeti s *hybrisom*, hudo kaznovali.

Grštvo, to je otožna nespravljalnost z danim in s spoznanim. Grštvo, to je upajoče odplutje proti obalam nadčloveškega! (Rebula, 1981, 279)

Tesno povezavo med antičnimi pesniki in krščanskim naukom je zaslediti tudi v zadnjem romanu Alojza Rebule, *Četverorečje*. Že v prvem poglavju se protagonist Norbert pogovarja s svojim takrat že bivšim profesorjem latinščine in francoščine Winckelgardom, ki daje občutek, da s svojo navezanostjo na antiko nagovarja sodobnega bralca, kljub temu da se zgodovinsko roman odvija v obdobju francoske revolucije. Tako npr. pravi:

Antika zame ni bila muzejska snov. Bila je vir duha za vse čase, danes, sredi objesti razuma, še posebej. Antični človek ve za svoje mere. Zaveda se svoje končnosti. (Rebula, 2011, 6)

Citat nedvomno dokazuje, da pisatelj živi antični nauk, v tem primeru nauk o Aristotelovi zlati sredini, v svojem vsakdanjem življenju in črpa iz antike smernice za svoj obstoj, tako da mu antična snov ni zgolj predmet proučevanja, temveč veliko bolj vir etičnega in estetskega navdiha, kot dokazuje nekoliko kasnejši citat:

Enkrat vam je ušla misel, da je Francija verjetno največji dedič stare Grčije, kar zadeva ljudsko genialnost, smisel za mero in lepoto. (Rebula, 2011, 8)

Rebula pa se vedno v istem pogovoru spusti tudi na raven stika med antično miselnostjo in krščanskih duhom, kar je bilo opaziti že v romanu *Zeleno izgnanstvo* v pogovoru med tržaškim škofom Piccolominijem in njegovim pomočnikom, Slovencem Tilnom. Očitno tematika srečanja med tema dvema miselnima svetovoma pisatelja Alojza Rebulo zelo mika in si večkrat postavlja vprašanja, kot npr.:

»Horacij...« je povzel Winckelgard. »Prav te dni sem imel opraviti z njim. Italijanski zgodovinar iz Benetk, s katerim pisno prijateljujeva, mi je postavil zanimivo vprašanje: 'Kaj mislim o tem, kakšno stališče bi bil zavzel Horacij do evangelija, ko bi se srečal z njim?'«

»Z drugo besedo: ali bi sprejel Kristusa?«

»Natanko tako,« je potrdil profesor.

»Ste italijanskemu prijatelju odgovorili, če mi dovolite vprašanje?«

»Pismo je odšlo pred dnevi, zato imam odgovor živo v spominu.«

»Kako rad bi ga bral tudi sam,« je rekel Norbert.

»Dobesedno: Dvomim, da bi bil sprejel Kristusa. Cristo è terribilmente serio – Kristus je strašno resen, Horacij pa je nagnjen k ležernosti, ironiji, če ne cinizmu. Velikega pesnika pa najdem v prvi knjigi njegovih Od.«

»Kako se ne bi spominjal te vaše preference, gospod profesor.«

»Po drugi strani pa občudujem njegovo srčno prijateljstvo z Vergilijem, kar je med literati strašansko redko. Z Vergilijem, krščanskim prerokom, kakor tega pogana imenujejo nekateri.« (Rebula, 2011, 8)

Rebula se v tem odlomku poigra z zgodovinskimi »če-ji«, ki pa nakazujejo željo po zblizevanju antičnega in krščanskega etičnega sporočila. Pisatelj je prepričan, da bi latinski pesnik Horacij, znan po svojem umirjenem in nekoliko uživaškem življenjskem stilu, ne sprejel Kristusovega nauka, ponovno pa potrjuje večkrat izraženo misel o preroški naravi Vergilijevih del, o kateri pa bo govor v nadaljevanju. Ob navedenih odlomkih iz Rebulovih romanov pa je bilo dokazano, da so tematične antičnega sporočila in krščanskega etosa ter seveda stikov in prepletanja med tema dvema svetovoma, pri slovenskemu krščanskemu piscu zelo pogoste.

Zelo nazorno je svojo pot »na božji Triglav – na Triglav vere« (Rebula, 1994, 135) opisal s ciklusom razmišljanj o veri, objavljenim v zbirki esejev *Skozi prvo zagrinjalo*. Na začetku tega razmišljanja pisatelj pripoveduje, da nekatere redke srečne ljudi pripelje na sam vrh božjega Triglava helikopter, večini so namenjene urejene in markirane poti, ostalim pa ne preostane nič drugega kot vzpon po Severni steni. Svoj vzpon je Rebula začel od vznožja kot popoln ateist, ki se je najprej približal Bogu, nato Kristusu, počasi je začel odkrivati in sprejemati Katoliško cerkev, ki jo je pojmoval zelo nacionalistično, nakar je končno le došel do vrha, na katerem je kraljeval Kristus s svojo Cerkvijo, ki pa ima svetovne razsežnosti.³

Jasno je torej, da sta antika in krščanstvo pri Alojzu Rebuli poglobljena miselna svetova, ki dajeta smisel njegovemu življenju in pisanju. V mojem prispevku pa bi želela tudi analizirati, v kakšnem odnosu sta ta dva miselna svetova. Raziskovalci so namreč mnenja, da antika ni bila samo miselni svet ali način elegantnega in uglajenega izražanja, temveč je iz nje Rebula črpal nekatere filozofske kategorije in nauke, ki so mu postali vodilo v njegovem bivanju; Rebula je splošno znan po svojih koreninah v antiki, prav tako, kot je splošno znan po svoji pripadnosti Katoliški cerkvi: Rebula je pravzaprav eden od stebrov slovenske Katoliške cerkve (Kač, 2007, 206).

KRŠČANSTVO KOT NARAVNI NASLEDEK ANTIKE

Alojz Rebula pojmuje krščanstvo kot naravni nasledek antike. S tem v zvezi omenja tudi svoje približevanje krščanskemu nauku prav s pomočjo antike, ko opisuje svojo pot s prispodobe hoje na goro: vedel je sicer, kam se je vzpenjal – na goro antike –, a je šele na vrhu dognal, kam je prišel – v krščanstvo (prim. Rustja, 1989).

Rebula je prepričan, da je zgodovinsko gledano bila glavna povezovalna nit med krščanskim in poganskim grško-rimskim svetom gotovo stoiška filozofija. Stoiki so v času vojaškega, predvsem pa moralnega propadanja rimskega imperija predstavljali pozitivno plat takratne etike. Njihova moralna drža jim je narekovala čut za dolžnost in etične vrednote. Rebula vidi prav v »stoicizmu z njegovo vzvišeno moralnostjo že uverturo v klasično etiko Govora na gori« (Rebula, 1989, 15). Že drugi raziskovalci Rebulovega ustvarjanja so večkrat poudarili, da je bil prehod iz antičnega sveta v krščanski možen na tako naraven način le zaradi globokih etičnih vrednot, ki so jih premgli stoiki (Kozmus, 2003; Žagar, 2008). Tudi Kajetan Gantar opaža v romanu *V Sibilinim vetru* avtorjevo osrednje prizadevanje, da bi dokazal spontano prelivanje antične filozofije v zgodnje krščanstvo (Gantar, 1969, 19). Ta prehod je izrazito prikazan v podobi glavnega junaka – pogana, vzgojenega v rimski družini, ki se začenja počasi soočati z mladim krščan-

stvom. Prav v Palestincih (kot pisatelj imenuje kristjane) odkriva pisatelj lik človeka, oblikovanega po moralno-etičnih principih, ki pa v polnosti sledijo in uresničujejo grški modrostni odnos do sveta in človeka.

Izmed vseh antičnih grških filozofov pa je bil tisti, ki je najbolj prevzel Alojza Rebulu, Platon. Rebula ob misli na Platonov filozofski svet najprej razgrne spektrum njegovih idej: to je idealen svet, v katerem obstajajo popolne podobe vsega, kar je na svetu. To, kar svet premore, pa je le blede senca idej. Obstaja torej neka druga, višja dimenzija, v kateri je vse izoblikovano v svoji popolnosti, naš zemeljski svet je le nekaj povprečnega, minljivega. In ta misel nas ponovno vodi v svet krščanstva in v Kristusovo obljubljeni kraljestvo: »Vstajenje torej ni nikakršna podvojitve, ampak poustvaritev v novo nadčloveško izvirnost. Kopija – blede, umazana, tragična kopija – je le tostranstvo. Ali ni tega doumel že poganski mislec Platon, in to štiristo let pred Kristusom?« (Rebula, 1996, 12). Rebula je torej povzel misli krščanskega apologeta Cirila Aleksandrijskega, ki je videl v Platonu Kristusovega preroka. Na moralnem nivoju je Rebulu pritegovala njegova etična veličina, ko je razpravljal o dobrem in zlu: »Da je zlo svobodne volje hujše od zla narave, ni izključno krščanski uvid. Pol tisočletja pred Kristusom je to zaznal – česa ni zaznal ta mož! – Platon. Zapisal je namreč: bolje je biti tudi po krivici kaznovan kakor biti kriv. To se pravi: bolje je trpeti kakor delati zlo« (Rebula, 1991, 237).

Pojmovanje Platonovega filozofskega sistema kot predhodnika Kristusovega nauka pa že nakazuje korak, ki ga je Alojz Rebula naredil v svojem pojmovanju prehoda iz antike v krščanstvo. Naslanjajoč se še vedno na apologete Justina, Laktancija in Tertulijana vidi v antiki predhodnico Kristusovega nauka. Gre torej za aposteriorno pojmovanje zgodovinskega dogajanja, v kolikor se je krščanstvo razvilo časovno po antiki in zato lahko govorimo le o nekem nadaljevanju oziroma prehodu iz antike v krščanstvo. Rebula pa, opirajoč se na patristiko in na zgoraj omenjenega Averinceva, razmišlja o prehodu iz antike v krščanstvo z aposteriornim gledanjem na omenjeno obdobje.

Alojz Rebula je tako strnil svoje pojmovanje odnosa med krščanstvom in antiko: »Kdor verjame, da se je v letu 0 zgodovina usodno prelomila, da je v sredozemski bazen vdrla Praluč v osebi Jezusa iz Nazareta, ta vidi v grško-rimski antiki več kot nepresegljiv vzgon človeškega duha. V njej vidi edinstveno propedeutiko zgodovine: previdnostno pripravo na edinstven Prihod. In tako so zanj Homer, Heziod, veliki tragiki, Platon, pa tudi Vergilij in Ciceron utiralci poti k Pričakovanemu« (Gantar, 1969, 10).

Antični čas je za Rebulu torej tisti, v katerem se je človeški duh povzpел do svojega najvišjega možnega duhovnega razvoja in obenem pripravil prihod edinega, ki bi človeku pokazal smisel vsega: grštvo brez kr-

3 O Alojzu Rebuli in njegovem odnosu do krščanske vere so pisali Kovač (1994), Kozmus (2003), Žagar (2008).

ščanstva ostaja brez smisla, krščanstvo brez grštva pa ne bi bilo tako zemeljsko, ampak bi ostajalo izven meja človeških zmogljivosti. Spoj med antično in krščansko kulturo je bil torej naraven in spontan. Po Rebulovem mnenju se tudi v grški klasiki izraža volja Boga, ki je imel v svojem načrtu prav to, da je dosegel vrh človekovega duhovnega razvoja tik pred prihodom svojega sina. »On je govoril po Homerju, očetu razuma, in po Sofoklu, pripovedniku večnega zakona, in po Platonu, arhitektu nevidnega, po Vergiliju in Marku Avreliju ...« (Rebula, 1996, 118).

Rebula je torej prepričan, da so antični misleci posredniki med Bogom in človekom, čeprav se sami tega niso zavedali. To si slovenski pisatelj razlaga tudi z branjem četrte Vergilijeve ekloge: v njej so raziskovalci videli oznanilo prihoda nekoga, ki bo spreobrnil ustaljeni red in vzpostavil novega, bolj pravičnega. V rimski dobi so sicer interpretirali eklogo kot napoved zlate Avgustove dobe, ko je rimska republika prešla iz rok senatorjev v roke enega cesarja. Prvi cesar je bil prav Avgust, ki je dejansko vzpostavil v rimskem imperiju nov red, uvedel *pax augustea*, obdobje miru, in uredil cesarstvo. V tej zlati dobi rimskega imperija se je rodil tudi Jezus Kristus, tako da so si kasneje Vergilijevo eklogo razlagali v znamenju Kristusovega prihoda. Enako meni tudi Alojz Rebula: »Iščem s spominom po literaturi, pa ne najdem izrazitejšega profetizma kakor v Vergilijevi četrti eklogi.« (Rebula, 1971, 206)

Kot zadnji dokaz tega, da Alojz Rebula vidi v antiki predhodnico Kristusovega nauka, bi lahko navedla zadnje strani pisateljevega eseja *Padec, zaznan od vseh potresomerov*, objavljenega najprej v esejistični zbirki *Smer nova zemlja*, nato pa še v knjigi *Skozi prvo zagrinjalo*. Na teh straneh Rebula razmišlja in niza vrsto »adventnih razpoloženj« v grško-rimski literaturi: tako pri Heziodu odkriva krščansko sporočilo pravice na svetu, pri grških dramatikih občutek človeške tragičnosti, pojem *hybris* kot temeljnega greha, zrenje v transcendenco pri Platonu, glavne moralne vrednote ipd. Vse te značilnosti antičnega sveta so zanj »propedeutika k evangeliju«. (Rebula, 1994, 159). Dalje Rebula omenja tudi druge avtorje, ki so v antiki skušali zaznati poteze krščanstva (Simone Weil, Theodor Haecker, Charles Péguy). Zaustavi se še pri že omenjeni Vergilijevi eklogi in svoje razmišljanje zaključi z mislijo, da »za kristjana ne more biti dvoma, kam so se stekale vse dotedanje reke zgodovine. Za koga je dotlej delal teološki genij Izraela, miselni genij Helade in državniški genij Rima. /.../ Kristjan bo rekel s Péguyem: Tudi konji Aleksandra Velikega so peketal v Njegov prihod ...« (Rebula, 1994, 159).

ZAKLJUČEK

Rebulovo pojmovanje stika med antičnim filozofskim svetom in krščanstvom je anahronistično, saj pisatelj trdi, da je bila antika načrtna predhodnica Kristusovega prihoda. Tako anahronistično pojmovanje antike je možno le z vidika kristjana, ki veruje v božji načrt. Po Rebulovem mnenju in po mnenju apologetov je namreč Bog pripravljaval prihod svojega sina na svet in usmerjal zgodovinski tok dogajanja k zaželenemu cilju. Nekaterim nadarjenim Grkom in Rimljanom je vdahnil svojo voljo, tako da je lahko že v teh piscih zaznati božji navdih, ki pripravlja antičnega človeka na sprejem Kristusovega prihoda.

Grška kultura je torej predstavljala na vseh področjih, predvsem na etičnem, pripravo na Kristusov prihod. Kristusovo sporočilo se je sicer razodevalo že prej, v najvišjih grških modrecih, saj se glavni Kristusov nauk: »Ljubi svojega bližnjega kakor samega sebe!« prepleta z grškim sporočilom kalokagathije in rimskega *verum-bonum-pulchrum*.⁴ Kljub vsem moralnim in drugim vrednotam, ki so jih stari Grki postavili kot temelj evropski kulturi, pa so se tudi sami spraševali: čemu življenje? Ali ne bi bilo bolje, da bi se sploh ne rodili? Rebula zatrjuje, da na to temeljno bivanjsko vprašanje stari Grki niso znali odgovoriti. Naučili so se sicer sprejemati voljo bogov in se jim klanjati, spoznali so in spoštovali ustaljeni red v svetu, ki ga niso skušali sprevreči ali vanj poseči, vendar tega reda niso znali osmisliti. Smisel je za pisatelja prišel šele s Kristusovim prihodom, ki je torej osmislil človekovo in tudi Rebulovo bivanje na tem svetu, grški človek pa je bistvo tega sporočila že zaznal v nekaterih svojih temeljnih filozofskih pojmi. Oznanjenje nebeškega kraljestva daje vsemu človekovemu bivanju in prizadevanju za dobroto tudi smisel: odrešenje od smrti in izničenja ter novo rojstvo. Na vprašanje grškega tragika: Ali ni bolje umreti, kot pa roditi se? Rebula odgovarja s Kristusovim sporočilom, da je vsak človek prišel na svet z določenim ciljem: biti dober. Cilj vseh človekovih dobrih dejanj pa je v Rebulovi misli nebeško kraljestvo. Tja bo lahko prišel vsakdo, ker je Kristus rešil človeka smrti, izničenja in mu podelil večno življenje. S tem je vprašanje Absurda in Niča v navidezno minljivem človeškem življenju rešeno.

Alojz Rebula zato vidi v antični kulturi in v krščanskem sporočilu čudoviti spoj, ki človeku lahko ponudi odgovore na najbolj vznemirljiva eksistencialna vprašanja. Pisec obenem zaznava božji navdih v številnih antičnih avtorjih, ki so po njegovem mnenju že naznanjali Kristusov prihod.

4 O antičnih filozofskih kategorijah glej Cergol, 2006.

ANTIQUITY AND CHRISTIANITY: THE MENTAL PARADIGM OF ALOJZ REBULA

Jadranka CERGOL

University of Primorska, Science and Research Centre, Garibaldijeva 1, 6000 Koper, Slovenia

University of Primorska, Faculty of Humanities, Titov trg 5, 6000 Koper, Slovenia

e-mail: jadranka.cergol@zrs.upr.si

SUMMARY

This article presents and analyses selected extracts from literary and non-fiction texts of the Slovene writer Alojz Rebula based on the initial assumption of an intertwining ancient and Christian mentality. In the introductory section, the beginnings of Christian patristics and the various interpretations of apologists regarding the transition from an ancient conception of the world to the Christian mentality are presented. The main focus of the article is placed on the analysis of Rebula's conception of the contact between antiquity and Christianity. In the opinion of the author, his conception is anachronistic given the writer's stance that antiquity was a designated predecessor of the coming of Christ. In the culture of antiquity and the message of Christianity, Rebula saw a marvellous union, one that can provide man with answers to the most exciting existential questions. In addition, the author perceived divine inspiration in numerous ancient authors who, in his view, were foretelling the coming of Christ.

Key words: Alojz Rebula, antiquity, Christianity

BIBLIOGRAFIJA

Averincev, S. S. (2005): Poetika zgodnjebizantinske literature. Ljubljana, Kud Logos.

Averincev, S. S. (1994): Atene e Gerusalemme. Roma, Donzelli Editore.

Bressan, A. (1985): Rebula ali negibni Sibilin veter. V: Bressan, A.: Pustolovščina besede. Trst - Koper, ZTT - Založba Lipa, 108–135.

Cergol, J. (2003): Antika – srčno področje: »antični« intervju s pisateljem Alojzom Rebulom. Zvon, 6, 6, 45–52.

Cergol, J. (2006): Percepcija klasično grško-rimskih filozofskih kategorij v delih slovenskega pisatelja Alojza Rebule. Jezik in slovstvo, 51, 6, 67–79.

Gantar, K. (1969): Alojz Rebula: V Sibilinem vetru. Živa antika, 43, 4, 10.

Grandi, G. (2007): Atene e Gerusalemme: vie del dialogo. V: Snoj, V. (ur.): Antika in krščanstvo: spor ali sprava? = Antiquity and christianity conflict or conciliation? Ljubljana, Oddelek za primerjalno književnost in literarno teorijo, Oddelek za klasično filologijo, Oddelek za filozofijo - KUD Logos, Društvo za antične in humanistične študije Slovenije - Inštitut Nove revije, 13–27.

Kač, M. (2007): Antiquity and Christianity in the Slovenian Writer Alojz Rebula. V: Snoj, V. (ur.): Antika in krščanstvo: spor ali sprava? = Antiquity and christianity conflict or conciliation? Ljubljana, Oddelek za primerjalno književnost in literarno teorijo, Oddelek za klasično filologijo, Oddelek za filozofijo - KUD Logos, Društvo za antične in humanistične študije Slovenije - Inštitut Nove revije, 203–211.

Kovač, E. (1994): Krščanski paradoks v meditacijah Alojza Rebule. V: Rebula, A.: Skozi prvo zagrinjalo. Celja, Mohorjeva družba, 25–34.

Kozmus, R. (2003): Rebulova hoja za smislom: teološke kreposti vere, upanja in ljubezni v delih Alojza Rebule: doktorska disertacija. Ljubljana, Teološka fakulteta.

Maver, A. (2007): The Paganism of Latin Christian Historical Apologetics. V: Snoj, V. (ur.): Antika in krščanstvo: spor ali sprava? = Antiquity and christianity conflict or conciliation? Ljubljana, Oddelek za primerjalno književnost in literarno teorijo, Oddelek za klasično filologijo, Oddelek za filozofijo - KUD Logos, Društvo za antične in humanistične študije Slovenije - Inštitut Nove revije, 65–75.

Rebula, A. (1960): Senčni ples. Ljubljana, Slovenska matica.

Rebula, A. (1968): V Sibilinem vetru. Ljubljana, Slovenska matica.

Rebula, A. (1971): Gorje zelenemu drevesu. Maribor, Obzorja.

Rebula, A. (1981): Zeleno izgnanstvo. Ljubljana, Slovenska matica.

Rebula, A. (1989): Slovenska klasična gimnazija v Trstu: ob 40-letnici obstoja. Tretji dan, 43, 8, 15.

Rebula, A. (1991): Na slovenskem poldnevniku. Maribor, Obzorja.

Rebula, A. (1994): Skozi prvo zagrinjalo. Celje, Mohorjeva družba.

Rebula, A. (1996): Previsna leta. Trst, Mladika.

Rebula, A. (2011): Četverorečje. Celje, Mohorjeva družba.

Rustja, B. (1971): Pogovor s pisateljem Rebulo. Ognjišče, 7, 7/8, 9.

Rustja, B. (1989): Oko ni videlo ... (pogovor s profesorjem Alojzom Rebulo). Celovški zvon, 7, 23, 57.

Schott, J. M. (2008): Christianity, Empire, and the Making of Religion in Late Antiquity. Pennsylvania, University of Pennsylvania Press.

Snoj, V. (2008): Antika in krščanstvo: spor ali sprava? = Antiquity and christianity conflict or conciliation? Ljubljana, Oddelek za primerjalno književnost in literarno teorijo, Oddelek za klasično filologijo, Oddelek za filozofijo - KUD Logos, Društvo za antične in humanistične študije Slovenije - Inštitut Nove revije.

Šalamun-Biedrzycka, K. (1995): Umetniški vzpon Alojza Rebule. Koper, Založba Lipa.

Žagar, T. (2008): Rimokatoliško krščanstvo romanskih junakov Alojza Rebule: diplomsko delo. Ljubljana: Filozofska fakulteta.